



В.І. Нагнибіда\*

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ РЕЧЕВОГО ПРАВА

Як відомо питання речевого права у всі часи спонукали науковців до глибоких наукових пошуків у цій сфері. Не є виключенням і новітній період. Адже зміна суспільно-економічного ладу та ускладнення, глобалізація усіх суспільних процесів спонукають нас до переосмислення юридичних конструкцій у тому числі й інституту речевого права.

Аналіз наукових праць написаних протягом останніх 10-15 років показує, що більшість питань, які так чи інакше в них зачіпаються загалом не виходять за рамки ідей сформульованих у “класичних” працях 50–80-х років<sup>1</sup>, а стосовно прав на чужі речі — в працях дореволюційних авторів. Однак, як показує практика правозастосування дані юридичні конструкції сьогодні часто не спрацьовують. Більше того євроінтеграційні процеси вимагають по-новому оцінити існуючі механізми та уніфікувати правове регулювання.

В даній статті автор робить спробу критичного аналізу окремих питань теорії речевого права. Зокрема, з допомогою системного аналізу переглядає сутність речевого права та його ознак. Слід відмітити, що окремі аспекти розглядуваної проблематики були предметом наукових досліджень М.Б. Гончаренка, О.М. Латиева, Д.А. Малиновського, М.В. Череднікової, І.О. Ємелькіної, Л.Г. Єфімової та деяких інших авторів. Однак окремі з них дещо односторонньо (а інколи й поверхнево) підходили до вирішення поставлених завдань, що приводило до неправильних висновків. Тому завданням даного дослідження є дослідження основних положень речевих прав та їх коригування, що могло б стати основою для подальших наукових досліджень їх окремих видів: права власності та прав на чужі речі.

Очевидно, ні для кого не є секретом, що суб'єктивні цивільні права можуть існувати тільки в рамках конкретних правовідносин. При цьому, якщо останні опосередковують відносини з приводу належності речі певному суб'єкту їх прийнято називати речевими; якщо ж такі відносини пов'язані з переходом майна, товарів, робіт, послуг і прав на них, то такі відносини йменуються зобов'язальними. Речеві права традиційно вважаються абсолютними, тобто такими які покладають на всіх третіх осіб пасивний обов'язок не перешкоджати уповноваженій особі у здійсненні її права. А оскільки речеве право покладає обов'язок на всіх осіб, то порушене воно може бути будь-ким з них, від так його носієві, надається абсолютний, діючий *erga omnes* захист. Крім цього, абсолютність речевих прав вбачається ще й у так званому праві слідування, в силу якого зміна власника речі жодним чином не впливає на існування і зміст самого права, зокрема права на чужу річ.

Поряд із цим існує й інший погляд на проблему абсолютних прав, у рамках якого вони протиставляються не відносним, а обмеженим. Такий підхід характерний для країн романської правової системи, а також для Німеччини. Названий погляд бере початок очевидно з формулювання ст. 544 Французького цивільного кодексу (далі — ФЦК): “Власність є право користуватися і розпоряджатися речами найбільш абсолютним способом...”, при цьому виділяються повні речеві права (право власності) і неповні, обмежені (права на чужі речі, речеві повинності, різноманітні обтяження). Слід відмітити, що у країнах де прийнятий такий підхід до розуміння речевих прав,

© Нагнибіда В.І., 2005

\* викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права

<sup>1</sup> Сказане стосується головним чином права власності. Див. напр.: Боровиков Н.А. Право личной собственности в СССР. — М., 1970; Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. — М.-Л., 1948; Генкин Д.М. Право личной собственности в СССР. — М., 1961; Ерошенко А.А. Личная собственность в гражданском праве. — М., 1973; Лазар Я. Собственность в гражданской правовой теории. — М., 1985; Толстой Ю.К. Содержание и гражданско-правовая защита права собственности в СССР. — Л., 1955 та ін.



проблем із їх відмежуванням від зобов'язальних і відповідно правовою природою не виникає. Оскільки перелік речевих прав є вичерпний, чітко встановлений законом і розширеному тлумаченню не підлягає. Такий приклад “жорсткого” правового регулювання знімає будь-які спори щодо правової природи відповідних прав і відповідно розбіжності у правозастосовчій практиці.

Відмінною є ситуація у вітчизняному цивільному праві, а також праві країн, які утворилися внаслідок розпаду СРСР. Тут питання співвідношення абсолютних і відносних прав є чи не найбільш спірним. Так, досі дискусійними залишаються такі моменти: існування абсолютних прав<sup>2</sup>; ознаки абсолютних прав, які дозволяють чітко розмежувати останні від відносних; характер обов'язків учасників відповідних правовідносин; структура правовідносин (особливо питання об'єкта); захист абсолютних прав; види суб'єктивних прав, які слід відносити до абсолютних тощо. Очевидно, що в рамках нашого дослідження вирішення цих питань є необхідною передумовою розуміння суті речевого права. Однак, враховуючи мету даного дослідження ми обмежимося лише їх конспективним аналізом, торкаючись при цьому тих проблем, які безпосередньо впливають на вирішення поставлених нами завдань.

Традиційно право власності поряд із правами на чужі речі прийнято об'єднувати в рамках поняття речевого права<sup>3</sup>. Під речевим правом відповідно до новітніх досліджень потрібно розуміти **абсолютне за своєю природою право, об'єктом якого є індивідуально-визначена матеріальна річ**<sup>4</sup>. При цьому дане право виступає елементом правовідносин між суб'єктами з приводу речі. Тут, однак, потрібно відмітити, що далеко не всі дослідники погоджуються з таким розумінням речевого права. Існує точка зору, згідно з якою речеве право опосередковує відносини не між суб'єктами права, а між суб'єктом і об'єктом (річчю)<sup>5</sup>. У відповідності з іншою теорією, запропонованою свого часу Д.М. Генкіним, абсолютні права існують поза правовідносинами<sup>6</sup>. Такий підхід зазнав ґрунтовної критики К.А. Флейшиц, яка в своїй роботі “Абсолютная природа права собственности” з позиції сутності абсолютних правовідносин вказала на слабкі місця теорії Генкіна.

Вбачається, що підхід, відповідно до якого абсолютні права є елементами правовідносин, найбільш повно відповідає сутності праворозуміння. Так як будь-яке суб'єктивне право, в тому числі і абсолютне, відрізняється від абстрактної правової норми своєю конкретністю, це завжди право на щось (в даному випадку на індивідуально-визначену річ). При цьому зміст кореспондуючого обов'язку всіх інших осіб складає утримання від втручання у здійснення правомочностей уповноваженою особою саме стосовно даного об'єкта. Тому в даній роботі ми не будемо відходити від традиційного розуміння речевого права і звернемося до ознак останнього з тим, аби з'ясувати його природу. Зазвичай до ознак речевого права з огляду на його “абсолютність”

<sup>2</sup> Деякі автори обґрунтовують думку, що ставити питання про абсолютність прав не правильно. Абсолютними можуть бути тільки правовідносини, але не суб'єктивні права, оскільки відмінна риса — „абсолютність” іманентна не стільки правам, скільки кореспондуючим їм обов'язкам, суб'єкти яких не визначені, а тому останніми виступають будь-які підпорядковані даній правовій системі особи. Більш детально див.: *Латыев А.Н.* Вещные права в гражданском праве: понятие и особенности правового регулирования: Дисс. на соиск уч. ст. ... к.ю.н. — Екатеринбург, 2004. — С. 55-56.

<sup>3</sup> Тут і далі за відсутності окремих застережень про інше поняття “речеве право” використовуватиметься в розумінні суб'єктивного цивільного права.

<sup>4</sup> Див.: *Малиновский Д.А.* Актуальные проблемы категории субъективного вещного права: Дисс. на соиск уч. ст. ... к.ю.н. — М., 2002. — С. 52.

<sup>5</sup> Див.: *Васьковский Е.В.* Учебник гражданского права. — М., 2003. — С. 260; *Покровский И.А.* Основные проблемы гражданского права. — М., 1998. — С. 192, 236; *Хвостов В.М.* Система римского права. — М., 2002. — С. 58; *Чередникова М.В.* О вещных правах по Гражданскому кодексу Российской Федерации // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. С.С. Алексеева. — М., 2000. — С. 109-110.

<sup>6</sup> В своїй роботі Д.М. Генкін вказує, що схожих з ним поглядів притримуються С.І. Аскназій, В.І. Серебровський, М.О. Гурвич, Л.С. Явич. Див.: *Генкин Д.М.* Право собственности в СССР. — М., 1961. — С. 54. Сьогодні подібну позицію займає В.А. Лапач.: “Абсолютне суб'єктивне право, — пише він, — може бути реалізоване без сторонньої допомоги, на наш погляд, без правовідношення, в силу абсолютного загального обов'язку кожного від порушення абсолютних прав” — див.: *Лапач В.А.* Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика. СПб., 2002. — С. 102.



відносять: 1) обов'язок усіх осіб утримуватися від дій, які не узгоджені з уповноваженою особою<sup>7</sup>; 2) особливий об'єкт — індивідуально-визначена річ<sup>8</sup>; 3) безпосереднє відношення особи до речі без участі інших осіб<sup>9</sup>; 4) абсолютний захист з допомогою особливих речово-правових позовів<sup>10</sup>; 5) способи і підстави виникнення речових прав, їх види та зміст визначаються законом<sup>11</sup>; 6) при зіткненні речового права із зобов'язальним останнє поступається місцем першому<sup>12</sup>; 7) право слідування; 8) речеві права передаються особливим способом — шляхом передачі речі<sup>13</sup>; 9) безстроковий характер речових прав<sup>14</sup> тощо. Однак, у літературі неодноразово вказувалось на безпідставність виділення окремих із них. Такі думки продиктовані тим, що деякі з ознак не є притаманні всім речовим правам, інші ж просто похідними від “основних” ознак і виступають як прояв останніх. Так, наприклад, згадувана ознака щодо переважного задоволення речових прав перед зобов'язальними, як справедливо підмічає О.М. Латиев є наслідком абсолютизації римського правила *omnia condemnatio pecuniaria est*<sup>15</sup> і відповідного йому уявлення про дії зобов'язаної особи як об'єкта зобов'язальних прав<sup>16</sup>. На даний момент колізія між правом вимоги та речовим правом не завжди вирішується на користь останнього. Закріплення можливості примусового виконання обов'язку в натурі не дозволяє більше говорити про пріоритет речових прав перед зобов'язальними. Крім того, існує цілий ряд “привілейованих прав”, які мають перевагу, наприклад, перед правом застави. У законодавствах зарубіжних країн до останніх відносять “privileges” (Франція) і “vorrchte” (Німеччина). Не витримує також критики така ознака як безстроковий характер речових прав. Оскільки у всіх країнах, у тому числі і в Україні, права на чужі речі можуть бути як безстроковими, так і строковими (ч. 2 ст. 403 ЦК України, ч. 4 ст. 268 ЦК Республіки Білорусь, ст. 580 ФЦК, ст. 278 ЦК Японії та ін.). Справедливою цю ознаку можна визнати лише щодо права власності<sup>17</sup> та й те тільки в рамках континентальної правової системи.

Деяко некоректним є виділення такої ознаки як безпосереднє відношення особи до речі, оскільки вид суб'єктивного права (в даному випадку речового) не можна визначати з допомогою такої абстрактної категорії як вид економічних відносин, які оформляються правом. О.С. Іоффе писав, що поняття “зобов'язання” не можна виводити з економічних відносин щодо переміщення товарів. Адже є зобов'язання, де жодного переміщення не відбувається і, навпаки, не всі правовідносини, де має місце переміщення мають форму зобов'язань<sup>18</sup>. Аналогічна ситуація має місце і при визначенні речового права через економічну категорію “безпосереднє відношення до речі”. З такої позиції неминуча помилка зарахування до прав на чужі речі сервітутного типу і узфруктного типу ще й усіх володільницьких зобов'язань (утримання, оренда, позика тощо). Загалом такі зауваження не можна не визнати справедливими. А тому потрібно виділити тільки ті ознаки, які, точно та повно відтворюючи сутність поняття, його якісні сторони дозволяли більш-менш чітко уявляти саму означувану категорію. При цьому, необхідно дотримуватися

<sup>7</sup> Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. — М., 1995. — С. 140-141.

<sup>8</sup> Гражданское право: учебник в 2 т. Т. 1. / Отв. ред. Е.А. Суханов. — М., 1998. — С. 475-476.

<sup>9</sup> Матеи У., Суханов Е.А. Основные положения права собственности. — М., 1999. — С. 308.

<sup>10</sup> Васильковский Е.В. Учебник гражданского права. — М., 2003. — С. 262.

<sup>11</sup> Емелькина И.А. Право собственности и другие вещные права: учебное пособие. — Саранск, 2003. — С. 17-19.

<sup>12</sup> Шершеневич Г.Ф. Указ. соч. — С. 140-141.

<sup>13</sup> Ефимова Л.Г. О соотношении вещных и обязательственных прав // Государство и право. — 1998. — № 10. — С. 37.

<sup>14</sup> Гражданское право: учебник: в 3 т. / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — М., 2005. — Т. 1. — С. 395.

<sup>15</sup> Будь-яке присудження здійснюється в грошах — лат.

<sup>16</sup> Латыев А.Н. Указ. соч. — С. 77-78.

<sup>17</sup> Як правильно підмічає Д.В. Дождев “Собственность не принимает идею конечного срока: временная собственность невозможна”. Див.: Дождев Д.В. Римское частное право. — М., 1997. — С. 343.

<sup>18</sup> Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Развитие цивилистической мысли в СССР. Часть 2. — М., 2000. — С. 404.



правила про співрозмірність об'ємів означуваного поняття і використовуваних для його характеристики категорій.

Формально-логічний аналіз наведених ознак дозволяє зробити висновок, що всі вони є похідними від двох самостійних характеристик речевих прав — *абсолютності суб'єктивного речевого права* та *матеріального об'єкту* (матеріальна річ визначена індивідуальними ознаками). В основі такого висновку такі міркування.

Як відомо, зміст усякого правовідношення складають суб'єктивні права та обов'язки його учасників. Поза правовідносинами людині для здійснення певної діяльності достатньо її власних фізичних, психічних та моральних зусиль. Якщо ж говорити про сферу відносин, яка регулюється правом, то тут останнє надає особі можливість вимагати від інших певної поведінки, зокрема, коли мова йде про права на власні дії — вимагати від зобов'язаних не чинити перешкод у здійсненні цих дій<sup>19</sup>. Саме така ситуація має місце в абсолютних правовідносинах, де обов'язок має пасивний характер і полягає в утриманні від здійснення дій, які б перешкоджали уповноваженій особі у здійсненні її повноважень<sup>20</sup>. У рамках відносного правовідношення обов'язок може мати як пасивний, так і активний характер. Разом із тим, позитивне зобов'язання до вчинення активних дій стосовно невизначеного кола осіб є неможливим, оскільки виконання такого обов'язку можливе тільки шляхом вчинення конкретними особами чітко визначених, дискретних дій. „Тому тільки бездіяльність може розглядатись як безперервно триваюча поведінка і тільки її можна очікувати від знеособленої кількості зобов'язаних осіб в абсолютному правовідношенні<sup>21</sup>. Вказаний пасивний характер обов'язку зумовлює той факт, що існування такого обов'язку практично не усвідомлюється нами, а отже, зміна уповноваженого суб'єкта не впливає на правове становище кожного із зобов'язаних і може здійснюватися без їх згоди на те. При цьому потрібно відмітити, що зміст обов'язку — утримання від вчинення дій — тотожний для всіх зобов'язаних. Такою є сутність абсолютності речевого права.

Варто, однак, зазначити, що названі “критерії” абсолютності можуть в окремих випадках на виконувати завдання щодо розмежування абсолютних і відносних правовідносин. Тому для уточнення абсолютного (чи відносного) характеру того чи іншого правовідношення слід звернути увагу на зміст санкцій, які застосовуються до правопорушника, а вони є якісно відмінними. Так при порушенні володіння орендаря третіми особами він не може вимагати від них відшкодування шкоди; разом із тим така санкція може бути застосована, якщо володіння порушене з боку контрагента за договором оренди (орендодавцем). Наслідком відмінності санкцій у абсолютних і відносних правовідносинах є принципова неможливість заміни реального виконання на відшкодування збитків. Таким чином, суб'єктний склад правовідносин, характер обов'язку та санкцій є тими критеріями які визначають абсолютність речевих прав.

Разом із тим, визначальним чинником який зумовлює вказану абсолютність є те, що об'єктом речевих прав є *матеріальна річ* і це друга ознака речевого права.

Слід відмітити, що такий погляд поділяється далеко не усіма вченими у зв'язку з чим в науці існує декілька поглядів на об'єкт правовідносин. Історично першою виникла теорія множинності правових об'єктів, яка займала до середини ХХ ст. пануюче положення в цивілістичній науці. Основною ідеєю даної теорії є виділення декількох об'єктів і відповідних їм

<sup>19</sup> Див.: *Магазинер Я.М.* Объект права. // Очерки по гражданскому праву. Сборник статей. — Л., 1957. — С. 68-69.

<sup>20</sup> Див.: *Агарков М.М.* Обязательство по советскому гражданскому праву. — М., 1940. — С. 23.

<sup>21</sup> Важливо відмітити, що з числа зобов'язаних може за певних умов “виділятися” певний суб'єкт, на якого покладатиметься обов'язок по вчиненню конкретних активних дій на користь уповноваженої особи, однак саме по собі таке виділення буде пов'язане з новим юридичним фактом (наприклад, правопорушенням) і за своєю природою матиме відносний характер. Більш детально див.: *Латыев А.Н.* Вещные права в гражданском праве: понятие и особенности правового регулирования: Дисс. на соиск уч. ст. ... к.ю.н. — Екатеринбург, 2004. — С. 59.



класів суб'єктивних цивільних прав. Перелік цих класів у різних авторів відрізняється: починаючи від визнання такими двох різновидів — речей і дій зобов'язаних осіб<sup>22</sup>, і, закінчуючи розгорнутим переліком, куди включаються права на власну особистість, речеві права, права на дії (зобов'язання), права сімейні та права спадкові<sup>23</sup>. В подальшому цей список був доповнений В.М. Хвостовим корпоративними та виключними правами<sup>24</sup>. Однак у будь-якому своєму варіанті ця теорія визнає за одним суб'єктивним правом лише один об'єкт і не допускає можливості існування безоб'єктних прав.

На протигагу цієї теорії були сконструйовані дві так звані моністичні теорії, які існували у “речевому” та “поведінковому” різновидах.

Речева теорія, як випливає з самої її назви визнає об'єктами цивільних прав тільки речі. Її прихильниками з тими чи іншими застереженнями були М.М. Агарков, Р.Й. Халфіна та ін. У своїх постулатах прихильники цієї теорії трансформують філософське розуміння об'єкта наступним чином: “Об'єкт правовідношення — це предмет, на який спрямована діяльність суб'єктів правовідносин, яка здійснюється в процесі реалізації ними своїх юридичних прав і обов'язків”<sup>25</sup>. Подібний підхід засновувався на ідеї М.М. Агаркова, який вважав, що “заради уникнення плутанини краще за все було б раціоналізувати термінологію і вважати об'єктом права те, на що спрямована поведінка зобов'язаної особи, перш за все, річ...; поведінку ж зобов'язаної особи, яка характеризується тими чи іншими ознаками (передача речі, сплата грошей, виконання певних робіт, утримання від посягань на речі тощо) називати змістом правовідносин”<sup>26</sup>. Такої ж точки зору на об'єкт притримується і Р.Й. Халфіна, яка відмічає, що під об'єктом слід розуміти реальні предмети матеріального світу, продукти духовної творчості в об'єктивованій формі<sup>27</sup>.

Інша точка зору на об'єкт включає в дане поняття не тільки предмети матеріального світу і продукти духовної творчості людини, але і самі дії осіб, людську поведінку. Цей підхід пов'язаний із тим, що правовідношення як суспільний зв'язок, який встановлюється між людьми в результаті їх взаємодії, може впливати тільки на людину і її поведінку. Тому об'єктом цивільних правовідносин є поведінка їх суб'єктів, спрямована на різного роду матеріальні і нематеріальні блага... При цьому необхідно розрізняти поведінку суб'єктів цивільних правовідносин у процесі їх взаємодії між собою і їх поведінку, спрямовану на матеріальне благо. Перше складає зміст цивільного майнового правовідношення, а друге — його об'єкт<sup>28</sup>. Головними ідейними розробниками цієї теорії були Я.М. Магазінер та О.С. Іоффе. Обидва автори підкреслюють, що безоб'єктних правовідносин не може існувати в принципі. А під самим об'єктом правовідносин слід розуміти те, на що правовідношення спрямоване і що здатне реагувати на вплив правовідношення. Оскільки тільки людська поведінка здатна реагувати на вплив правовідношення, поведінка і повинна бути визнана об'єктом останнього. При цьому об'єктом правовідношення є тільки поведінка зобов'язаної особи, так як право, і обов'язок покликані забезпечувати уповноваженому певну поведінку зобов'язаної особи<sup>29</sup>. Загалом дана теорія зробила своєрідний прорив та значно поглибила вчення про правовідношення. Разом із тим вона не позбавлена недоліків. Зокрема, названі автори не врахували, що поведінка, дозволена і приписана суб'єктам правовідношення, знаходиться не поза, а “всередині” суб'єктивних прав та обов'язків, утворюючи тим самим зміст останніх.

<sup>22</sup> Див.: Шершеневич Г.Ф. Указ. соч. — С. 73.

<sup>23</sup> Див.: Пухта Г.Ф. Курс римского частного права. Т. 1. — М., 1874. — С. 125-126.

<sup>24</sup> Див.: Хвостов В.М. Система римского частного права. — М., 1996. — С. 66.

<sup>25</sup> Дудин А.П. Объект правоотношения (вопросы теории). — Саратов, 1980. — С. 68. // Цит за: Протасов В.Н. Правоотношение как система. — М., 1991. — С. 84-85.

<sup>26</sup> Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. — М., 1940. — С. 23.

<sup>27</sup> Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. — М., 1974. — С. 202-204.

<sup>28</sup> Гражданское право: учебник: в 3 т. / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — М., 2005. — Т. 1. — С. 99-101.

<sup>29</sup> Див.: Иоффе О.С. Избранные труды. Правоотношение по советскому гражданскому праву. — СПб., 2003. — С. 120-121.



Альтернативними окресленим вище підходам до розуміння об'єкта правовідносин стали "теорія блага" та теорія запропонована В.М. Протасовим. Прихильники першої трактували об'єкт правовідносин як матеріальні і духовні блага, використанням яких задовольняються інтереси уповноваженої сторони правовідносин<sup>30</sup>. Разом із тим, пише Р.Й. Халфіна, при такій трактовці в багатьох випадках об'єкт співпадає зі змістом правовідношення, втрачаючи при цьому специфіку свого змісту<sup>31</sup>.

Оригінальну концепцію запропонував В.М. Протасов. Досліджуючи з позиції системно-структурного методу правовідносини він дійшов висновку, що поняття об'єкта є надуманим і необхідності у його використанні немає<sup>32</sup>. На противагу цьому він виділив два поняття — "об'єкт інтересу" (різноманітні блага, які зобов'язані своєю появою та існуванням правовідношенню і відображають його цільове призначення) і "об'єкт правової дійсності" (предмети, явища матеріального і духовного світу, які виступають об'єктами правової поведінки і мають для правовідношення юридичне значення)<sup>33</sup>.

І, насамкінець, сучасні дослідники, серед яких потрібно назвати, перш за все, російського дослідника В.І. Сенчищева, аналізуючи існуючі концепції об'єкта правовідносин, розглядають останній як правовий режим речі, іншого майна, нематеріальних об'єктів, поведінки тощо<sup>34</sup>. При цьому автор пропонує виділяти ті чи інші категорії об'єктів цивільних прав виходячи з наявності або відсутності реально встановлених і значимих з точки зору цивільного права відмінностей у їх правовому режимі<sup>35</sup>.

Таким є найбільш загальний, а тому досить грубий огляд основних точок зору щодо об'єктів цивільних правовідносин. При більш детальному розгляді цих теорій можна знайти ряд їх модифікацій і варіацій, які подекуди досить сильно відрізняються від своїх "основних" прототипів. А тому приєднання до будь-якої з них неодмінно пов'язане з ризиком бути непослідовним і, відповідно, критикованим. Ця обставина змушує нас шукати більш-менш об'єктивну та прийнятну для більшості випадків позицію. Вбачається, що такою може стати позиція законодавства. Оскільки саме тут об'єктивується воля законодавця, тим більше, що, отримавши форму нормативних конструкцій, окремі теоретичні моделі стають відносно визначеними і сприймаються нами як утворення, які найбільш адекватно відповідають інтересам людини і правопорядку в цілому.

Аналіз цивільного законодавства України показує, що законодавець повністю не приєднався до жодної з теорій об'єкту. Так, ст. 177 ЦК України до об'єктів цивільних прав відносить речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Таке формулювання дозволяє стверджувати визнання єдиним матеріальним об'єктом цивільних прав речі. Однак там, де матеріальний об'єкт (річ) відсутній, на перший план виходить юридичний об'єкт — дії зобов'язаної особи, які визначені законодавцем через результат робіт та послуги. В даній роботі ми опустимо проблеми віднесення до об'єктів грошей, цінних паперів, інформації, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, а також інших матеріальних і нематеріальних благ. Зазначимо лише, що віднесення до об'єктів майнових прав повинно розглядатися лише в

<sup>30</sup> Див.: Общая теория советского права. — М., 1966. — С. 309-315; Общая теория права: учебник / Под ред. А.С. Пиголкина. — М., 1995. — С. 249.

<sup>31</sup> Халфина Р.О. Указ. соч. — С. 215.

<sup>32</sup> На думку В.М. Протасова, "...не слід об'єкти діяльності і об'єкти інтересів вважати різновидами об'єкта правовідносин: вони можуть взагалі не мати спільних ознак. Тому категорія „ об'єкт правовідношення не є для них загальним , родовим поняттям, і в її необхідності у сучасному категоріальному апараті теорії правовідносин можна сумніватися". Див.: Протасов В.Н. Указ. соч. — С. 103.

<sup>33</sup> Див.: Протасов В.Н. Указ. соч. — С. 103.

<sup>34</sup> Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения // Актуальные вопросы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. — М., 1999. — С. 145.

<sup>35</sup> Там само. — С. 150-158.



контексті відносних правовідносин. Оскільки припущення, що майнові права можуть бути об'єктами прав речевих і, перш за все, права власності є абсурдним. Важко уявити право власності на право вимоги кредитора або право власності на право застави. Разом із тим, не слід все ж виключати можливість окремих майнових прав виступати об'єктом деяких прав на чужі речі<sup>36</sup>.

Таким чином, слід констатувати, що єдиним об'єктом речевого права є річ — обмежений у просторі об'єкт матеріального світу, визначений індивідуальними ознаками та доступний для сприйняття людиною. При цьому потрібно зробити застереження, що даний об'єкт може виступати об'єктом як абсолютних, так і відносних правовідносин. Однак, якщо говорити про зобов'язальні правовідносини то тут він більш "абстрактний", виступає як певна майнова маса. Як правильно відмічає Д.А. Малиновський, матеріальний об'єкт будь-якого зобов'язання не залежить від фізичного існування не тільки окремої речі, але й майна взагалі<sup>37</sup>. Такий висновок продиктований тим, що законодавством допускається можливість заміни виконання зобов'язання відшкодуванням збитків, а тому, якщо в певному правовідношенні позитивним правом допускається заміна виконання в натурі на відшкодування збитків, то таке правовідношення має зобов'язальний, відносний характер.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін  
Хмельницького університету управління та права  
(протокол № 2 від 7 жовтня 2005 року)*



<sup>36</sup> Як згадувалось вище така практика правового регулювання відома законодавству деяких зарубіжних країн. Так, за законодавством Німеччини в регулюванні конструкції "право на право" законодавець зобов'язує при узуфрукті на право і заставному праві на право дотримуватись вимог про узуфрукт на речі та застави на речі (§ 1068 і 1273 НЦК). А в § 1060 і 1274 НЦК зафіксовано, що "надання узуфрукта на право здійснюється на основі приписів про уступку прав", а „встановлення заставного права на право здійснюється відповідно до положень про передачу прав". При цьому законодавець в обох випадках передбачає два варіанти: 1) якщо для передачі права потрібно передати річ, то встановлення "права на право" здійснюється на основі встановлення відповідного обмеженого речевого права; 2) якщо передачі речі не потрібно, то встановлення обмеженого "права на право" здійснюється відповідно до правил передбачених для уступки вимоги.

<sup>37</sup> Малиновский Д.А. Указ. соч. — С. 43.